

Obsah

Matematické tabulky a vzorce	9
Úvod	12
1 Logika a množiny	13
1.1 Matematická logika	13
1.2 Teorie množin	15
1.3 Zobrazení	17
2 Aritmetika	19
2.1 Množiny čísel	19
2.2 Nerovnosti mezi reálnými čísly	20
2.3 Početní operace v $\mathbb{R}$	20
2.4 Mocniny a odmocniny	21
2.5 Reálná čísla – dodatky	23
2.6 Komplexní čísla	26
3 Algebraické rovnice	29
3.1 Mnohočleny	29
3.2 Rovnice	29
4 Funkce	32
4.1 Základní pojmy	32
4.2 Některé jednoduché funkce	36
4.3 Exponenciální a logaritmická funkce	38
4.4 Goniometrické funkce	40
4.5 Přibližné vzorce	44
5 Posloupnosti a řady	45
5.1 Posloupnosti	45
5.2 Nekonečné řady	47
5.3 Finanční matematika	48
6 Pravděpodobnost a statistika	50
6.1 Kombinatorika	50
6.2 Pravděpodobnost	52
6.3 Statistika	54
7 Planimetrie	57
7.1 Úhel	58
7.2 Trojúhelníky	61
7.3 Čtýřúhelníky	65
7.4 Kružnice a kruh	68
7.5 Zobrazení v rovině	71
7.6 Konstrukce úseček některých délek	75

8 Stereometrie	77
8.1 Mnohostěny	78
8.2 Hranoly	78
8.3 Jehlany	80
8.4 Rotační tělesa	81
9 Analytická geometrie	85
9.1 Vektory	86
9.2 Lineární útvary v rovině	90
9.3 Lineární útvary v prostoru	92
9.4 Kuželosečky	95
9.5 Kulová plocha	102
10 Diferenciální počet	103
10.1 Spojitost funkce	103
10.2 Limita funkce	104
10.3 Derivace funkce	107
11 Integrální počet	112
11.1 Primitivní funkce	112
11.2 Určitý integrál	113
11.3 Geometrické aplikace určitého integrálu	114
12 Tabulky	116
Odlišnosti normy ISO 80000-2	120
Literatura	121
Rejstřík	122

Ukázka titulu Nakladatelství Prometheus <https://prometheus-nakl.cz>

Fyzikální a chemické tabulky a vzorce	129
Úvod	133
1 Veličiny a jednotky	135
1.1 Rozdělení jednotek	135
1.2 Základní jednotky soustavy SI	136
1.3 Odvozené jednotky s jednoslovným názvem	137
1.4 Předpony pro tvorbu násobných a dílčích jednotek	138
1.5 Tvorba názvů a značek složených jednotek	138
1.6 Jednotky užívané spolu s SI	139
1.7 Vybrané fyzikální veličiny a jejich jednotky v soustavě SI	139
1.8 Poznámky k tabulce veličin a jednotek	145
1.9 Některé jednotky nepatřící k soustavě SI	150
1.9.1 Jednotky soustav CGSE/CGSM a Gaussovy	150
1.9.2 Anglosaská (imperiální) soustava jednotek	151
1.9.3 Speciální jednotky užívané v různých oborech	152
1.9.4 Některé další jednotky	153
1.10 Univerzální fyzikální konstanty	154
1.11 Převodní činitele pro energii	155
1.12 Konvenční fyzikální konstanty	156
1.13 Zpracování fyzikálních měření	156
2 Vztahy	158
2.1 Významné fyzikální vztahy	158
2.2 Těžiště některých homogenních útvarů	172
2.3 Momenty setrvačnosti některých homogenních těles	172
3 Částice, jádra, atomy, molekuly	173
3.1 Klasifikace elementárních částic	173
3.2 Vybrané elementární částice	173
3.3 Přirozeně se vyskytující nuklidy	174
3.4 Typy radioaktivních přeměn	177
3.5 Některé prakticky významné radionuklidy	178
3.6 Účinky ionizujícího záření na živé organismy	179
3.6.1 Váhové faktory různých druhů ionizujícího záření	179
3.6.2 Některé hodnoty aktivity	180
3.6.3 Některé hodnoty efektivních dávek a jejich příkonů	180
3.7 Radioaktivní přeměnové řady	181
3.8 Důležité typy jaderných reakcí	182
3.9 Poloměry atomů a iontů	182
3.10 Elektronové konfigurace atomů v základním stavu	184
3.11 Délky, úhly a disociační enthalpie vazeb v některých jednoduchých molekulách	185

4 Chemické tabulky	186
4.1 Prvky a jejich vlastnosti	186
4.2 Nebezpečné prvky a sloučeniny	188
4.3 Vlastnosti důležitých anorganických sloučenin	189
4.4 Vlastnosti důležitých organických sloučenin	192
4.5 Systematické názvy vybraných organických sloučenin	197
4.6 Acidobazické neutralizační indikátory	198
4.7 Disociační konstanty kyselin a zásad ve vodných roztocích	198
4.8 Rozpustnost pevných látek ve vodě	200
4.9 Součiny rozpustnosti látek ve vodných roztocích	201
4.10 Rozpustnost plynů ve vodě za normálního tlaku	202
4.11 Měrné spalné teplo a výhřevnost paliv	202
4.12 Termochemické údaje	203
4.12.1 Anorganické látky	203
4.12.2 Organické látky	206
4.13 Latinské, anglické, francouzské, německé a ruské názvy některých prvků	207
4.14 Důležité skupiny organických sloučenin	208
4.15 Přehled vztahů pro chemické výpočty	209
4.15.1 Složení látek a jejich směsí	209
4.15.2 Směšovací rovnice a křížové pravidlo	210
4.15.3 Výpočty na základě chemické rovnice	210
5 Mechanické a tepelné vlastnosti látek	212
5.1 Složení, tvrdost a hustota některých nerostů	212
5.2 Tvrdost některých prvků a slitin v Mohsově stupnici	213
5.3 Mechanické vlastnosti pevných látek	213
5.3.1 Rozsah hodnot modulu pružnosti pro některé skupiny materiálů	214
5.3.2 Rozsah hodnot meze pevnosti v tahu pro některé skupiny materiálů	214
5.4 Složení, vlastnosti a použití některých slitin	214
5.5 Hustoty a tepelné vlastnosti vybraných pevných látek	216
5.6 Hustoty některých dalších pevných látek	218
5.7 Hustoty a tepelné a mechanické vlastnosti vybraných kapalin	219
5.8 Hustoty a tepelné vlastnosti vybraných plynů	220
5.9 Kinetické vlastnosti a kritický stav vybraných plynů	220
5.10 Součinitel smykového tření a ramena valivého odporu	221
5.11 Vlastnosti vody v závislosti na teplotě	222
5.12 Tlak a hustota syté vodní páry v závislosti na teplotě	222
5.13 Relativní vlhkost vzduchu v závislosti na údajích mokrého a suchého teploměru	223
5.14 Hustota a složení suchého vzduchu	223
6 Akustika	224
6.1 Rychlost zvuku v pevných látkách	224
6.2 Rychlost zvuku v kapalinách a plynech	224
6.3 Útlum zvuku ve vzduchu v závislosti na frekvenci a vlhkosti	225

6.4	Hudební intervaly a poměry frekvencí	225
6.5	Frekvence tónů chromatické stupnice v temperovaném ladění	226
6.6	Orientační přehled hladin akustického tlaku	226
6.7	Nejvyšší přípustné hodnoty hladiny akustického tlaku	227
7	Elektrické a magnetické vlastnosti látek	228
7.1	Rezistivita (měrný elektrický odpor) některých vodičů	228
7.2	Permitivita, rezistivita a elektrická pevnost některých izolantů	228
7.3	Konduktivita (měrná vodivost) některých vodných roztoků	229
7.4	Termoelektrická napětí	229
7.5	Vlastnosti galvanických článků	230
7.6	Standardní elektrodové potenciály	231
7.7	Elektrochemické ekvivalenty	231
7.8	Magnetické susceptibility neferomagnetických látek	232
7.9	Vlastnosti feromagnetických látek	232
7.9.1	Některé definice	232
7.9.2	Některé vlastnosti látek magneticky tvrdých	233
7.9.3	Některé vlastnosti látek magneticky měkkých	234
7.10	Kritické hodnoty některých supravodičů	234
7.11	Značky pro elektrotechnická schémata	235
8	Elektromagnetické záření	237
8.1	Přehled elektromagnetického spektra	237
8.2	Záření černého tělesa (tepelné záření)	238
8.2.1	Intenzita vyzařování černého tělesa	238
8.2.2	Orientační tabulka barev tepelného záření	238
8.3	Orientační tabulka barev monochromatického záření a barev doplňkových	239
8.4	Spektrální čáry	239
8.4.1	Schéma energetických hladin a spektrálních čar atomu vodíku	239
8.4.2	Význačné spektrální čáry některých atomů	240
8.5	Přehled významných typů laserů	241
8.6	Index lomu některých látek	242
8.6.1	Index lomu vzduchu vzhledem k vakuu	242
8.6.2	Index lomu vody vzhledem k vakuu	242
8.6.3	Index lomu některých plynů vzhledem k vakuu	242
8.6.4	Index lomu některých dalších látek vzhledem ke vzduchu	242
8.6.5	Typy optických skel a některé jejich vlastnosti	243
8.7	Vztah mezi radiometrickými a fotometrickými veličinami	243
8.8	Orientační hodnoty některých fotometrických veličin	245
8.8.1	Jas některých plošných zdrojů	245
8.8.2	Albedo některých látek a těles	245
8.8.3	Doporučené minimální hodnoty osvětlenosti	245
8.9	Výstupní práce elektronů z kovu a mezní vlnové délky fotoelektrického jevu	246
8.10	Lorentzův činitel a energie relativistických částic	246

9 Země	247
9.1 Vybrané údaje o Zemi	247
9.1.1 Tíhové zrychlení	247
9.2 Členění historie Země	248
9.3 Nitro Země	249
9.4 Zastoupení prvků na Zemi	250
9.4.1 Zastoupení prvků v kontinentální zemské kůře	250
9.4.2 Odhad chemického složení kůry a pláště	250
9.5 Zemětřesení	250
9.6 Atmosféra Země	251
9.6.1 Členění atmosféry	251
9.6.2 Závislost tlaku, teploty a dalších veličin na nadmořské výšce	252
9.6.3 Závislost meteorologických veličin na zeměpisné šířce	253
9.6.4 Elektrické vlastnosti atmosféry	253
9.7 Zemské magnetické pole	253
10 Vesmír	254
10.1 Vybrané údaje o Slunci	254
10.2 Vybrané údaje o Měsíci	254
10.3 Dráhové elementy planet a Pluta	255
10.4 Fyzikální vlastnosti planet a Pluta	256
10.5 Vybrané měsíce planet	256
10.6 Vybrané údaje o meziplanetární látce	258
10.7 Vybrané periodické komety	258
10.8 Vybrané meteorické roje	259
10.9 Vybrané planety	259
10.10 Souhvězdí	260
10.11 Orientace na hvězdné obloze	260
10.12 Nejjasnější hvězdy pozorované na obloze	262
10.13 Nejbližší hvězdy	263
10.14 Některé hvězdy, u kterých byly zjištěny možné planety	263
10.15 Některé pulsary	263
10.16 Spektrální klasifikace hvězd	264
10.17 HR diagram a fyzikální vlastnosti hvězd	264
10.18 Zastoupení prvků ve vesmíru a v zemské kůře	265
10.19 Vybrané údaje o naší Galaxii	266
10.20 Některé galaxie	266
10.21 Vybrané údaje o vesmíru	267
10.22 Kalendář	267
10.22.1 Juliánský a gregoriánský kalendář	267
10.22.2 Juliánské datum	268
Literatura	269
Rejstřík	271
Zaokrouhlené hodnoty některých veličin a jednotek	277
Periodická soustava prvků	278

Úvod

Matematická část publikace je určena především studentům a absolventům středních škol.

Formou i obsahem se výrazně liší od matematických tabulek vydávaných v minulosti. Rozsáhlé tabulky hodnot goniometrických, logaritmických a jiných funkcí vyskytujících se v různých číselných výpočtech nejsou již v době počítačů a kalkulaček potřebné.

Těžiště našich „tabulek“ leží v přehledu matematických pojmů a vzorců. Vzorce, které často používáme, známe pravděpodobně z paměti. Nahlédnutím do tabulek se můžeme přesvědčit o tom, zda si je pamatujeme správně. Není však nutné všechny pojmy a vzorce se učit nazpaměť. Mnohdy stačí vědět, že potřebný vzorec existuje, kde je možné ho najít, a nalezený vzorec pak umět správně použít. Tabulky se nám mohou hodit také tehdy, když při studiu literatury narazíme na některý neznámý matematický termín. Například s využitím rejstříku ho můžeme v tabulkách vyhledat.

V jedenácti kapitolách matematické části tabulek jsme se snažili přehledně a stručně uvést pokud možno vše, co se v předmětu matematika na středních školách učí. Pokud jde o rozsah, terminologii a značení, vycházeli jsme zejména z kompletu tematicky členěných učebnic matematiky pro gymnázia vydaných nakladatelstvem Prometheus (viz literatura na str. 121). Poznátky přesahující rámec střední školy jsou uvedeny jen velmi výjimečně. Dvanáctá kapitola obsahuje několik málo číselných tabulek, o nichž si myslíme, že jejich uvedení má i dnes význam.

Se vstupem České republiky do Evropské unie je spojeno i převzetí smluvených norem. Patří k nim také norma ČSN ISO 80000-2 Matematické znaky a značky užívané v přírodních vědách a technice. Tato norma není závazná, má pouze charakter doporučení. Všude, kde se značení podle zmíněné normy liší od značení, které používáme my a které je prozatím běžné ve školské matematice, je uveden odkaz na tabulku na str. 120, v níž je možné příslušné odlišnosti najít.

Byli bychom šťastni, kdyby se pro vás tato publikace stala užitečnou pomůckou při studiu matematiky i při řešení různých praktických problémů.

Autoři

1 Logika a množiny

1.1 Matematická logika

Výrok je sdělení, u něhož má smysl otázka, zda je, nebo není pravdivé.

Pravdivým výrokům přisuzujeme *pravdivostní hodnotu* 1, nepravdivým výrokům *pravdivostní hodnotu* 0.

Označení výroků: $a, b, \dots, p, q, \dots, u, v, \dots$

Logické operace

	Označení	Slovní vyjádření
<i>negace</i> výroku a	$\neg a$	není pravda, že a
<i>konjunkce</i> výroků a, b	$a \wedge b$	a a b a a zároveň b
<i>disjunkce</i> výroků a, b	$a \vee b$	a nebo b
<i>úplná disjunkce</i> výroků a, b	$a \underline{\vee} b$	jen a nebo jen b
<i>implikace</i> výroků a, b	$a \Rightarrow b$	jestliže a , pak b a je <i>postačující podmínka</i> pro b b je <i>nutná podmínka</i> pro a a – předpoklad implikace b – závěr implikace
<i>ekvivalence</i> výroků a, b	$a \Leftrightarrow b$	a je ekvivalentní s b a platí právě tehdy, když platí b a je <i>nutná a postačující podmínka</i> pro b

Pomocí logických operací vznikají z jednodušších výroků *výroky složené*.

Tabulka pravdivostních hodnot složených výroků

a	b	$\neg a$	$a \wedge b$	$a \vee b$	$a \underline{\vee} b$	$a \Rightarrow b$	$a \Leftrightarrow b$
1	1	0	1	1	0	1	1
1	0	0	0	1	1	0	0
0	1	1	0	1	1	1	0
0	0	1	0	0	0	1	1

Negace složených výroků

výrok	$\neg a$	$a \wedge b$	$a \vee b$	$a \underline{\vee} b$	$a \Rightarrow b$	$a \Leftrightarrow b$
jeho negace	a	$\neg a \vee \neg b$	$\neg a \wedge \neg b$	$a \Leftrightarrow b$	$a \wedge \neg b$	$a \underline{\vee} b$

1.3 Zobrazení

Zobrazení F z množiny A do množiny B je předpis, který každému prvku $x \in A$ přiřazuje nejvýše jeden prvek $y \in B$.

y	obraz prvku x při zobrazení F označení: $y = F(x)$	
x	vzor prvku y při zobrazení F	
D_F	definiční obor zobrazení F množina vzorů všech prvků $y \in B$	
H_F	obor hodnot zobrazení F množina obrazů všech prvků $x \in A$	

Zvláštní případy zobrazení

zobrazení z A do B	$D_F \subset A$ $H_F \subset B$	
zobrazení A do B	$D_F = A$ $H_F \subset B$	
zobrazení z A na B	$D_F \subset A$ $H_F = B$	
zobrazení A na B	$D_F = A$ $H_F = B$	
prosté zobrazení	každé dva různé prvky z A mají různé obrazy v B	
vzájemně jednoznačné zobrazení	prosté zobrazení A na B (Vzájemně jednoznačné zobrazení konečné množiny A na konečnou množinu B existuje právě tehdy, když A a B mají stejný počet prvků.)	

pokračování tabulky

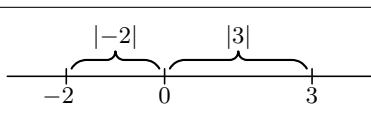

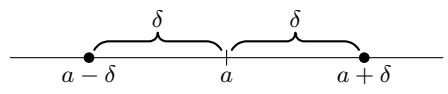
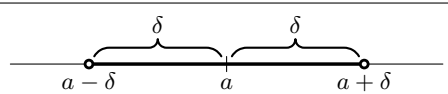
mocnina odmocniny	$(\sqrt[n]{a})^m = \sqrt[n]{a^m} = \sqrt[kn]{a^{km}}$
odmocnina z odmocniny	$\sqrt[m]{\sqrt[n]{a}} = \sqrt{mn}{a}$

Vzorce pro počítání s mocninami

Pro libovolná čísla $a, b, c \in \mathbb{R}$, $n \in \mathbb{N}$, $n \geq 2$, platí	
$(a + b)^2 = a^2 + 2ab + b^2$	$(a + b)^3 = a^3 + 3a^2b + 3ab^2 + b^3$
$(a - b)^2 = a^2 - 2ab + b^2$	$(a - b)^3 = a^3 - 3a^2b + 3ab^2 - b^3$
$(a + b + c)^2 = a^2 + b^2 + c^2 + 2ab + 2ac + 2bc$	$a^3 + b^3 = (a + b) \cdot (a^2 - ab + b^2)$
$a^2 - b^2 = (a + b) \cdot (a - b)$	$a^3 - b^3 = (a - b) \cdot (a^2 + ab + b^2)$
$a^n - b^n = (a - b) \cdot (a^{n-1} + a^{n-2}b + a^{n-3}b^2 + \dots + b^{n-1})$	
$a^n + b^n = (a + b) \cdot (a^{n-1} - a^{n-2}b + a^{n-3}b^2 - \dots + b^{n-1})$, pokud n je liché	
$a^n - b^n = (a + b) \cdot (a^{n-1} - a^{n-2}b + a^{n-3}b^2 - \dots - b^{n-1})$, pokud n je sudé	

2.5 Reálná čísla – dodatky

Absolutní hodnota reálného čísla

$ a = \begin{cases} a & \text{pro } a \geq 0 \\ -a & \text{pro } a < 0 \end{cases}$	$ -2 = -(-2) = 2, \quad 3 = 3$
Pro libovolná $a, b \in \mathbb{R}$ platí	
$ a \geq 0, \quad -a = a , \quad \sqrt{a^2} = a , \quad a ^2 = a^2$ $ a \cdot b = a \cdot b , \quad \left \frac{a}{b} \right = \frac{ a }{ b } \text{ (pokud } b \neq 0)$ $ a - b = b - a , \quad a - b \leq a - b \leq a + b $ 	
Pro libovolná $a \in \mathbb{R}$, $\delta \in \mathbb{R}^+$ platí	
$ x - a = \delta \iff x \in \{a - \delta, a + \delta\}$	
$ x - a < \delta \iff x \in (a - \delta, a + \delta)$	

tabulka pokračuje

Mocninná funkce

$f: y = x^n, \quad n \in \mathbb{N}; \quad D_f = \mathbb{R}$	
n liché: $H_f = \mathbb{R}$, lichá funkce	n sudé: $H_f = \mathbb{R}^+_0$, sudá funkce
$f: y = x^n, \quad n \in \mathbb{Z}^-; \quad D_f = \mathbb{R} \setminus \{0\}$	
n liché: $H_f = \mathbb{R} \setminus \{0\}$, lichá funkce	n sudé: $H_f = \mathbb{R}^+$, sudá funkce

Funkce absolutní hodnota

$f: y = x ; \quad D_f = \mathbb{R}, \quad H_f = \mathbb{R}^+_0$	
sudá funkce	

6 Pravděpodobnost a statistika

6.1 Kombinatorika

Faktoriály

Označení	Čtení	Definováno pro	Definice
$n!$	n faktoriál	$n \in \mathbb{N}_0$	$n! = n \cdot (n-1) \cdot (n-2) \cdot \dots \cdot 2 \cdot 1$, pokud $n \in \mathbb{N}$ $0! = 1$

Kombinační čísla

Označení	Čtení	Definováno pro	Definice
$\binom{n}{k}$	n nad k	$n, k \in \mathbb{N}_0, k \leq n$	$\binom{n}{k} = \frac{n(n-1)(n-2)\dots(n-k+1)}{k!} = \frac{n!}{k! \cdot (n-k)!}$

Pro libovolná čísla $n, k \in \mathbb{N}_0$, pro která jsou uvedena kombinační čísla definovaná, platí:

$\binom{0}{0} = 1$	$\binom{n}{0} = 1$	$\binom{n}{n} = 1$	$\binom{n}{1} = n$
$\binom{n}{n-k} = \binom{n}{k}$		$\binom{n}{k} + \binom{n}{k+1} = \binom{n+1}{k+1}$	

Kombinační čísla lze uspořádat do schématu, které se nazývá *Pascalův trojúhelník*:

$\begin{matrix} & & & \binom{0}{0} & & & \\ & & & & & & \\ & & \binom{1}{0} & & \binom{1}{1} & & \\ & & & & & & \\ & \binom{2}{0} & & \binom{2}{1} & & \binom{2}{2} & \\ & & & & & & \\ \binom{3}{0} & & \binom{3}{1} & & \binom{3}{2} & & \binom{3}{3} \\ & & & & & & \\ & & & & & & \end{matrix}$	$\begin{matrix} & & & & & & 1 & & & & \\ & & & & & & & 1 & & & \\ & & & & & & & & 1 & & \\ & & & & & & & & & 1 & \\ & & & & & & & & & & 1 \\ & & & & & & & & & & & 1 \\ & & & & & & & & & & & & 1 \\ & & & & & & & & & & & & & 1 \\ & & & & & & & & & & & & & & 1 \\ & & & & & & & & & & & & & & & 1 \\ & & & & & & & & & & & & & & & & 1 \\ & & & & & & & & & & & & & & & & & 1 \end{matrix}$
---	--

Čísla jsou rozmístěna symetricky vzhledem k ose souměrnosti Pascalova trojúhelníku a uprostřed pod libovolnými dvěma sousedními čísly je jejich součet.

pokračování tabulky

$0^\circ \leq \alpha < 360^\circ$ (ve stupňové míře);	$0 \leq \alpha < 2\pi$ (v obloukové míře)
<p>Velikost orientovaného úhlu AVB, jehož základní velikost je α, je každá z hodnot: $\alpha + k \cdot 360^\circ$, $k \in \mathbb{Z}$ (ve stupňové míře); $\alpha + 2k\pi$, $k \in \mathbb{Z}$ (v obloukové míře)</p>	

7.2 Trojúhelníky

Názvy a značení prvků trojúhelníku ABC

<i>vrcholy</i>	A, B, C	
<i>strany</i> <i>délky stran</i>	a, b, c	
<i>vnitřní úhly</i> <i>velikosti vnitřních úhlů</i>	α, β, γ	
<i>vnější úhly</i> <i>velikosti vnějších úhlů</i>	$\alpha_1, \beta_1, \gamma_1$	
<i>výšky</i> (úsečky i jejich délky)	v_a, v_b, v_c	
<i>průsečík výšek</i> <i>ortocentrum</i>	O	
<i>těžnice</i> (úsečky i jejich délky)	t_a, t_b, t_c	
<i>těžiště</i> (průsečík těžnic)	T	
<i>poloměr kružnice opsané</i>	r	obrázek na str. 63
<i>poloměr kružnice vepsané</i>	ϱ	obrázek na str. 63

tabulka pokračuje

Úvod

Okruh uživatelů. Tato příručka je určena především středoškolským a vysokoškolským studentům jako pomůcka ke studiu. Užitečné a zajímavé údaje v ní však najdou i odborníci z různých oblastí přírodních věd nebo zájemci z řad široké veřejnosti.

Volba obsahu. Do příručky jsme zařazovali informace, které jsou třeba při řešení fyzikálních, chemických a technických problémů ve škole i v praxi (např. vlastnosti látek, vlastnosti astronomických objektů), dávají ucelený přehled potřebný k pochopení souvislostí (např. přehled elektromagnetického spektra), informují o přesném významu termínů (např. přehled fyzikálních veličin a jednotek) nebo dávají představu o charakteristických hodnotách některých veličin (např. přehled dávkových příkonů ionizujícího záření). Důležitou součástí této příručky je i poměrně rozsáhlý přehled významných fyzikálních vztahů.

Doprovodné texty a příklady. V doprovodných textech k tabulkám jsme se snažili co nejlépe objasnit význam tabelovaných veličin i vztahy mezi nimi. Kromě toho je v několika netriviálních případech použití tabulek ilustrováno na příkladech.

Uspořádání. Tabulky jsou řazeny od obecnějších ke konkrétnějším a tak, aby pokud možno veličiny stejného druhu, nejsou-li v téže tabulce, byly aspoň blízko sebe. Je-li veličina téhož druhu uvedena ve více tabulkách (jako např. hustota nebo teplota tání), pak doprovodný text ke každé z těchto tabulek obsahuje odkazy na všechny ostatní. Při vyhledávání údaje lze také použít rejstřík.

Prameny. Údaje zde uvedené jsme čerpali pokud možno z několika nezávislých spolehlivých pramenů. Tyto prameny citujeme, takže se na ně uživatel může obrátit, např. když potřebuje další obdobné údaje.

Nejaktuálnější informace jsou dnes dostupné na internetu, proto jsme mezi prameny zařazovali i odkazy na spolehlivé webové stránky. Jejich výhodou je, že jsou snáze dostupné než např. kniha; nevýhodou je, že nelze zaručit jejich dostupnost kdykoliv v budoucnu. Jestliže stránka, na kterou odkazujeme, už na webu není, doporučujeme vyhledat obdobné stránky pomocí některého dobrého vyhledávače (v současnosti je nejlepší www.google.com). Nezbytná je samozřejmě znalost angličtiny; informací v češtině je o několik řádů méně.

Přesnost. Univerzální konstanty (tab. 1.10) jsou uvedeny s maximální přesností známou v době vydání. Většina ostatních veličin je zaokrouhlena na dvě nebo tři platné číslice, tj. s relativní přesností okolo 1 %, což pro běžnou práci postačuje.

Obvykle se údaje o určité veličině v různých pramenech liší o procenta nebo méně, někdy však se liší až o desítky procent.* Čím jsou tyto rozdíly způsobeny? Jde-li o veličinu jednoznačně určenou, např. o teplotu tání nebo varu čisté látky, mohou být měření různých autorů zatížena různými systematickými chybami, které jsou větší než zaokrouhlovací interval. Tím lze vysvětlit např. velké rozdíly v teplotách varu některých kovů.

V mnoha případech však veličina *není* zcela jednoznačně určena. Je-li např. v tabulkách uvedena pevnost *oceli*, je třeba si uvědomit, že existuje velký počet různých ocelí, které se liší svým přesným chemickým složením, tepelným zpracováním apod., a že pevnost na těchto vlastnostech látek citlivě závisí. Rovněž *slitiny* téhož názvu, ale od různých výrobců se poněkud liší složením i zpracováním, mohou mít tedy i různé vlastnosti.

Veličina může záviset i na dalších podmínkách nebo na způsobu měření; např. součinitel smykového tření závisí na kvalitě povrchu a na rychlosti pohybu, mez pevnosti daného materiálu závisí na rozměrech vzorku. Přesný postup měření bývá někdy stanoven v normách (např. postup měření pevnosti stavebních materiálů). Různé prameny však mohou vycházet z různých postupů měření.

---

*Např. teplota varu cínu podle [1] je 2270 °C, podle [2] je 2623 °C a podle [3] je 2602 °C; přitom cín je běžný a technicky důležitý kov, jehož vlastnosti jsou zkoumány v mnoha laboratořích. U „exotičtějších“ látek jsou rozdíly ještě větší. U teplot varu vyšších než přibližně 1000 °C tedy určitě nelze věřit číslicím řádu jednotek a většinou ani desítek. Jak je vidět, je třeba si při hledání v různých tabulkách zachovávat jistou zdravou skepsi.

Jiným důvodem rozdílů v údajích různých pramenů bývá, že veličina sama není zcela přesně definována (např. Galaxie nemá ostré hranice, její rozměry jsou proto poněkud neurčité) nebo že jde o hodnoty *vypočítané* v určitém *modelu*, tj. za určitých zjednodušujících předpokladů (tak jsou určeny např. hustoty v nitru Země).

V této příručce zaokrouhluje veličiny pokud možno tak, aby jejich zaokrouhlovací interval* pokrýval hodnoty uvedené ve spolehlivých pramenech; i tak je ovšem možné, že se čtenář v jiných publikacích setká s hodnotami mírně odlišnými. Jestliže se však hodnoty uvedené v různých pramenech liší o desítky procent nebo i řádově, upozorňujeme v doprovodném textu k tabulce, že jde jen o orientační údaje.

Může-li tabelovaná veličina ležet v určitém intervalu hodnot, označujeme to znaménkem $\div$ („až“), např. $2 \div 5$. Velmi nepřesnou hodnotu označujeme znaménkem $\approx$ („přibližně“), např. $\approx 10^5$. U celých čísel je poslední platnou číslicí buď poslední nenulová číslice, nebo podtržená nula (např. 2300 znamená $2\,300 \pm 50$, ale $2\,300$ znamená $2\,300 \pm 5$).

Záhlaví tabulek. Záhlaví tabulek obsahuje obvykle symbol veličiny a jednotku, kterou je třeba násobit tabelovanou číselnou hodnotou. Např. je-li v záhlaví sloupce uvedeno $\frac{f}{\text{kHz}}$ a v těle sloupce je uvedena hodnota 340, znamená to, že $\frac{f}{\text{kHz}} = 340$ neboli $f = 340 \text{ kHz}$. U bezrozměrových veličin samozřejmě žádná jednotka uvedena není.

Některé hodnoty byly tabelovány po vynásobení určitým číselným činitelem. Např. tepelní součinitel délkové roztažnosti platiny by se sice teoreticky mohl psát ve tvaru $\alpha = 9 \text{ MK}^{-1}$, ale to by nebylo moc srozumitelné, neboť by to neodpovídalo fyzikálnímu významu („tyč se prodlouží o devítinásobek své délky při zvýšení teploty o 1 megakelvin“?). Proto je obvyklé psát tuto veličinu ve tvaru $\alpha = 9 \cdot 10^{-6} \text{ K}^{-1}$. V tabulce pak uvedeme hodnotu 9 a v záhlaví sloupce $\frac{\alpha}{10^{-6} \cdot \text{K}^{-1}}$, tedy „v jednotkách $10^{-6} \cdot \text{K}^{-1}$ má α hodnotu 9“.

V některých tabulkových publikacích se užívá i tvar $\frac{\alpha \cdot 10^6}{\text{K}^{-1}}$, tedy „v jednotkách K^{-1} má $\alpha \cdot 10^6$ hodnotu 9“. Zde ho užíváme jen v tab. 3.11 a 7.8, kde je nutný pro úsporu místa.

U složených jednotek tvaru podílu jsme v záhlaví pokud možno užívali vodorovnou zlomkovou čáru. Kde to nedostatek místa nemožňoval, použili jsme šikmou zlomkovou čáru; budou-li však studenti tabulkový údaj používat jako součást matematického výrazu, který se dále upravuje, je samozřejmě vhodné, aby jednotku psali s vodorovnou zlomkovou čárou.

Dvojitě čáry. Svislá dvojitá čára odděluje zcela nezávislé tabulkové údaje; pro úsporu místa jsme totiž úzké tabulky rozdělili na části a tyto části jsme umístili vedle sebe. Tak je uspořádána např. tab. 8.2.1.

Vodorovná dvojitá čára odděluje záhlaví v tabulkách, kde je tabelovaná veličina funkce dvou proměnných, přičemž jedna proměnná je vynesena v prvním sloupci a druhá proměnná v prvním řádku pod záhlavím. Tak je uspořádána např. tab. 6.5.

Označování veličin užívané na našich středních školách se v několika málo případech lišilo od označení uvedeného v normách [5] a obvyklého ve světě (např. gravitační konstanta se podle normy i ve světové fyzikální literatuře označuje G , v našich starších učebnicích bývalo γ). V takových případech používáme značky podle normy, ale v poznámce pod čarou upozorňujeme i na dosud užívané starší značky. Značky běžných veličin jsou uvedeny v tab. 1.7 a značky univerzálních konstant v tab. 1.10.

Poděkování. Autoři děkují recenzentům i dalším kolegům, kteří přečetli celý rukopis nebo jeho části týkající se jejich oboru, za cenné připomínky a rady.

Prosba o spolupráci. I když jsme práci na této příručce věnovali velkou péčí, víme, že v díle tohoto druhu se nelze zcela vyhnout chybám. Prosíme proto uživatele, kteří zde nějakou chybu nebo jinou nedokonalost najdou, aby nás na ni upozornili prostřednictvím nakladatelství. Budeme vděční i za další náměty na zlepšení obsahu i formy této publikace.

*Zaokrouhlovací interval tabulkového údaje je určen jeho poslední platnou číslicí; např. pro údaj 0,563 je to interval $(0,5630 - 0,0005, 0,5630 + 0,0005)$.

Jednotky **mimosoustavové**, tj. ty, které nepatří do předcházejících kategorií, lze rozdělit do následujících tří skupin podle toho, jak žádoucí je jejich užívání.

Jednotky užívané spolu s SI (dříve se nazývaly *vedlejší*) jsou mimosoustavové jednotky, které jsou natolik rozšířené nebo užitečné, že s jejich používáním soustava SI počítá i nadále (např. den, hodina, úhlový stupeň, elektronvolt). Jejich definice jsou v čl. 1.6.

Speciální jednotky jsou mimosoustavové jednotky, jejichž používání je výhodné a obvyklé v určitých oborech. Např. vzdálenosti hvězd je výhodné udávat v jednotce parsek, protože pak jejich číselné hodnoty bezprostředně souvisí s měřitelnou veličinou — parallaxou.

Ostatní jednotky by se používat neměly, ale vzhledem k tomu, že se s některými z nich stále můžeme setkat, je třeba jim rozumět. Praktický význam mají už jen jednotky **anglosaské** neboli **imperiální** (např. stopa nebo libra), protože se běžně užívají v USA (ve Velké Británii jsou pomalu na ústupu), a dále jednotky **soustavy Gaussovy**, protože se s nimi ještě často setkáme ve starší a cizojazyčné fyzikální literatuře.

Údaje o některých speciálních a ostatních jednotkách jsou v čl. 1.9.

Zákonná úprava. Podle § 2 zákona č. 505/1990 Sb. v platném znění je používání soustavy SI povinné pro orgány státní správy a dále pro právnické osoby a podnikatele ve vnitrostátním obchodním styku. Pro ostatní povinné není, je však vyžadováno v našich školách a pro svou výhodnost by mělo být samozřejmé (kromě případů, kdy je vhodnější použít některé jednotky vedlejší nebo speciální).

Prameny k čl. 1.1 až 1.9: [4], [5], [6], [7]

1.2 Základní jednotky soustavy SI

S účinností od 20. 5. 2019 jsou základní jednotky SI definovány tak, aby fyzikální konstanty rychlost světla ve vakuu c , Planckova konstanta h , elementární náboj e , Boltzmannova konstanta k a Avogadrova konstanta N_A vyjádřené v těchto jednotkách měly přesnou hodnotu (viz tab. 1.10). U jednotky metr se takto postupovalo už dříve: rychlost světla se od r. 1983 neměří experimentálně, ale má dohodnutou hodnotu, která se užívá v definici metru.

Veličina	Jednotka	Definice
délka	metr (m)	Metr je délka dráhy, kterou proběhne světlo ve vakuu za $\frac{1}{299\,792\,458}$ sekundy.
hmotnost	kilogram (kg)	Hmotnost fotonu o frekvenci f ve vakuu je rovna $\frac{6,626\,070\,15 \cdot 10^{-34}}{(299\,792\,458)^2} f$ kilogramů.
čas	sekunda (s)	Sekunda je doba rovnající se 9 192 631 770 periodám záření, které odpovídá přechodu mezi dvěma hladinami velmi jemné struktury základního stavu atomu cesia 133.
elektrický proud	ampér (A)	Ampér je stálý elektrický proud, při kterém vodičem každou sekundu proteče $\frac{1}{1,602\,176\,634 \cdot 10^{-19}}$ elementárních nábojů.
termodynamická teplota	kelvin (K)	Kelvin je roven změně termodynamické teploty T odpovídající změně tepelné energie kT o $1,380\,649 \cdot 10^{-23}$ joule.
svítivost	kandela (cd)	Kandela je svítivost zdroje, který v daném směru vysílá monochromatické záření o kmitočtu $540 \cdot 10^{12}$ hertzů a jehož zářivost v tomto směru je $\frac{1}{683}$ wattu na steradián.
látkové množství	mol (mol)	Mol je látkové množství soustavy, která obsahuje $6,022\,140\,76 \cdot 10^{23}$ elementárních jedinců (entit).

Metr. Předchozí definice: desetimiliontina délky poledníku od pólu k rovníku (1791), vzdálenost dvou rysek na mezinárodním prototypu metru (1889), určitý násobek vlnové délky záření jedné spektrální čáry atomu kryptonu (1960). Poslední definice z roku 1983 fixuje rychlost světla na dohodnutou hodnotu $c = 299\,792\,458$ m/s (přesně); další zdokonalení měřících metod tedy jen zpřesní realizaci metru, ale nezmění c . V praxi se délka realizuje pomocí vlnové délky λ elektromagnetického záření o určité frekvenci f a pomocí vztahu $\lambda = c/f$ se převádí na měření času. Relativní přesnost je dnes řádově 10^{-12} .

Č.	Veličina			Jednotka			
	Český název	Anglický název	Zn.	Definice	Název	Značka	Vztah k Z.J
<i>Prostor a čas</i>							
1	(rovinný) úhel	(plane) angle	φ	s/r	radián	rad	1
2	prostorový úhel	solid angle	Ω	S/r^2	steradián	sr	1
3	délka	length	l	(viz čl. 1.2)	metr	m	m
4	plocha, obsah (plochy)	area	S		čtverečný metr	m^2	m^2
5	objem	volume	V		krychlový metr	m^3	m^3
6	čas	time	t	(viz čl. 1.2)	sekunda	s	s
7	úhlová rychlost	angular velocity	ω	$\Delta\varphi/\Delta t$		rad/s	s^{-1}
8	úhlové zrychlení	angular acceleration	α	$\Delta\omega/\Delta t$		rad/s ²	s^{-2}
9	rychlost	velocity	v	$\Delta r/\Delta t$	metr za sekundu	m/s	$m \cdot s^{-1}$
10	zrychlení	acceleration	a	$\Delta v/\Delta t$		m/s ²	$m \cdot s^{-2}$
<i>Periodické jevy</i>							
11	perioda, doba kmitu	period, periodic time	T		sekunda	s	s
12	frekvence, kmitočet	frequency	f	$1/T$	hertz	Hz	s^{-1}
13	úhlová frekvence	angular frequency	ω	$2\pi f$		rad/s	s^{-1}
14	vlnová délka	wave length	λ		metr	m	m
15	vlnočet, vlnové číslo	wave number	σ	$1/\lambda$		m^{-1}	m^{-1}
16	úhlový vlnočet	angular wave number	k	$2\pi\sigma$		rad/m	m^{-1}
17	fázová rychlost	phase velocity	c	$\lambda/T = \lambda f = \omega/k$	metr za sekundu	m/s	$m \cdot s^{-1}$
<i>Mechanika</i>							
18	hmotnost	mass	m	(viz čl. 1.2)	kilogram	kg	kg
19	hustota (hmotnosti)	(mass) density	ρ	$\Delta m/\Delta V$		kg/m ³	$kg \cdot m^{-3}$
20	hmotnostní tok	mass flow rate	q_m	$\Delta m/\Delta t$		kg/s	$kg \cdot s^{-1}$
21	objemový tok	volume flow rate	q_V	$\Delta V/\Delta t$		m ³ /s	$m^3 \cdot s^{-1}$
22	moment setrvačnosti	moment of inertia	J	$\sum_i m_i r_i^2$		kg · m ²	$kg \cdot m^2$
23	hybnost	momentum	p	mv		kg · m/s	$kg \cdot m \cdot s^{-1}$
24	síla	force	F	ma	newton	N	$kg \cdot m \cdot s^{-2}$
25	tíha	weight	G	mg	newton	N	$kg \cdot m \cdot s^{-2}$

2 Vztahy

2.1 Významné fyzikální vztahy

Vztah se symbolem $\stackrel{\text{def}}{=}$ není fyzikální zákon, ale jen definice veličiny stojící na levé straně. Další definiční vztahy jsou v tab. 1.7.

Jak je obvyklé na našich středních školách, naznačujeme derivace pomocí symbolu Δ , který vyjadřuje *dostatečně malou veličinu*, např. Δt je tak krátký čas, že se během něj prakticky nezmění okamžitá rychlost, ΔS je tak malá plocha, že v každém jejím bodě je prakticky stejný tlak apod.

Netučně tištěný symbol veličiny, která je normálně vektorová (např. rychlost), znamená její velikost; v komentáři však pro úsporu místa slovo „velikost“ obvykle neuvádíme.

Pro úsporu místa naznačujeme dělení v některých jednoduchých případech šikmou zlomkovou čarou; před dosazením do těchto vztahů nebo před jejich dalšími úpravami je vhodné je přepsat do tvaru s vodorovnou zlomkovou čarou.

Vztah	Komentář
<i>Kinematika obecně</i>	
$v \stackrel{\text{def}}{=} \frac{\Delta r}{\Delta t}$	v je okamžitá rychlost, Δr změna polohového vektoru za čas Δt
$a \stackrel{\text{def}}{=} \frac{\Delta v}{\Delta t}$	a je okamžité zrychlení, Δv je změna rychlosti za čas Δt
$v_p \stackrel{\text{def}}{=} \frac{s}{t}, \quad a_p \stackrel{\text{def}}{=} \frac{v_2 - v_1}{t}$	v_p je průměrná rychlost, s celková dráha za čas t , a_p průměrné zrychlení, $v_2 - v_1$ přírůstek rychlosti za čas t
<i>Rovnoměrný přímočarý pohyb (zrychlení $a = 0$, rychlost $v = \text{konst.}$)</i>	
$s(t) = vt$	$s(t)$ je dráha za čas t
$x(t) = x_0 + vt$	$x(t)$ je poloha v čase t , když x_0 je počáteční poloha ^a
<i>Přímocharý rovnoměrně zrychlený pohyb obecně (zrychlení $a = \text{konst.} \neq 0$)</i>	
$v(t) = v_0 + at$	$v(t)$ je rychlost v čase t , když v_0 je počáteční rychlost ^a
$x(t) = x_0 + v_0 t + \frac{1}{2}at^2$	$x(t)$ je poloha v čase t , když v_0 je počáteční rychlost a x_0 počáteční poloha ^a
$v_p = \frac{1}{2}(v_1 + v_2)$	v_p je průměrná rychlost za časový úsek, v_1 a v_2 okamžité rychlosti na počátku a na konci tohoto úseku
<i>Přímocharý rovnoměrně zrychlený pohyb začínající z klidu a v počátku</i>	
$v(t) = at$	$v(t)$ je okamžitá rychlost v čase t ^a
$s(t) = \frac{1}{2}at^2$	$s(t)$ je dráha v čase t
$v = \sqrt{2as}$	v je velikost rychlosti ve vzdálenosti s od počátku
<i>Pohyb po kružnici o poloměru r</i>	
$s = r\varphi$	s je dráha, φ úhel v radiánech
$\omega \stackrel{\text{def}}{=} \frac{\Delta \varphi}{\Delta t}$	ω je okamžitá úhlová rychlost, $\Delta \varphi$ úhel za čas Δt

^aV těchto vztazích, které popisují pohyb po přímce, označují a , v a x ne velikosti, ale složky vektorů v této přímce; jsou-li záporné, znamená to, že vektor míří doleva.

5 Mechanické a tepelné vlastnosti látek

5.1 Složení, tvrdost a hustota některých nerostů

Tvrdost je udána v *Mohsově stupnici*, která má tyto základní body: 1. mastek, 2. slů kamenná (ale v anglické literatuře je 2. sádrovec), 3. kalcit, 4. fluorit, 5. apatit, 6. ortoklas, 7. křemen, 8. topaz, 9. korund, 10. diamant. Orientační stanovení tvrdosti: 1 — nerost se otírá o prsty, 2 — lze ho rýpat nehtem, 3 — měděným plíškem, 5 — nožem, 7 — pílkem; nerosty od stupně 6 rýpají do skla.

Tvrdost i hustota minerálů závisejí na čistotě i jiných podmínkách, proto se mohou lišit od hodnot uvedených v tabulce. Tvrdost se obvykle udává jen ve stupních po 0,5.

Látka	Tvrdost	ρ	Látka	Tvrdost	ρ
		g/cm ³			g/cm ³
andaluzit, Al ₂ OSiO ₄	7	3,1	limonit, Fe ₂ O ₃ · n H ₂ O	5 ÷ 5,5	3,8
antimonit, Sb ₂ S ₃	2	4,6	magnetit, Fe ₃ O ₄	5,5 ÷ 6,5	5,2
antracit, C (> 90%)	2 ÷ 2,5	1,5	magnezit, MgCO ₃	3,5 ÷ 4,5	3,0
apatit, CaF ₂ · 3 Ca ₃ (PO ₄) ₂	5	3,2	malachit, CuCO ₃ · Cu(OH) ₂	3,5 ÷ 4	4,0
aragonit, CaCO ₃	3,5 ÷ 4	2,9	mastek, Mg ₃ Si ₄ O ₁₀ (OH) ₂	1	2,7
argentit, Ag ₂ S	2 ÷ 2,5	7,2	millerit, NiS	3 ÷ 3,5	5,5
augit ^a	5 ÷ 6	3,4	molybdenit, MoS ₂	1 ÷ 1,5	4,8
baryt, BaSO ₄	2,5 ÷ 3,5	4,5	muskovit ^c	2,5 ÷ 3	2,8
bauxit, Al ₂ O ₃ · n H ₂ O	1 ÷ 3	≈ 2,5	olivíny, (Mg,Fe) ₂ SiO ₄ ^d	6,5 ÷ 7	3,3
beryl, Be ₃ Al ₂ Si ₆ O ₁₈	7,5 ÷ 8	2,6	opál, SiO ₂ · n H ₂ O	5,5 ÷ 6,5	1,9
cinnabarit, HgS	2 ÷ 2,5	8,2	ortoklas, KAlSi ₃ O ₈	6	2,6
diamant, C	10	3,6	pyrit, FeS ₂	6 ÷ 6,5	5,0
dolomit, CaCO ₃ · MgCO ₃	3,5 ÷ 4	2,9	pyrop, Mg ₃ Al ₂ (SiO ₄) ₃	6,5 ÷ 7,5	3,7
fluorit, CaF ₂	4	3,2	rutil, TiO ₂	6 ÷ 6,5	4,2
galenit, PbS	2,5	7,6	sádrovec, CaSO ₄ · 2 H ₂ O	1,5 ÷ 2	2,3
grafit, C	≈ 1	2,2	sferit, ZnS	3,5 ÷ 4	4,0
hematit, Fe ₂ O ₃	5,5 ÷ 6,5	5,2	siderit, FeCO ₃	3,5 ÷ 4	3,9
chalkopyrit, CuFeS ₂	3,5 ÷ 4	4,2	síra, S	2	2,1
chryzotil ^b	2	2,4	spinel, MgO · Al ₂ O ₃	8	3,6
jantar	2 ÷ 2,5	1,1	slů kamenná, NaCl	2	2,2
kalcit, CaCO ₃	3	2,7	topaz, Al ₂ SiO ₄ (OH,F) ₂	8	3,5
karborundum, SiC	9,5	3,2	uhlí černé, C(> 70 %)	1,5 ÷ 2,5	1,5
korund, Al ₂ O ₃	9	4,0	uranin, (U,Th)O ₂	5,5	≈ 10
křemen, SiO ₂	7	2,6	zirkon, ZrSiO ₄	7,5	4,6

^a(Ca,Mg,Fe,Ti,Al)₂(Si,Al)₂O₆ (patří k pyroxenům); ^b(Mg,Fe)₃(OH)₄Si₂O₅ (patří k azbestům); ^cKAl₂(Si₃AlO₁₀)·(F,OH)₂ (patří k slídám); ^dolivíny tvoří řadu nerostů s různým poměrem Mg a Fe, od Mg₂SiO₄ (forsterit) až po Fe₂SiO₄ (fayalit)

Alternativní názvy: *krevel* = hematit; *hnědel* = limonit; *magnetovec* = magnetit; *smolínec* = uranin; *steatit* = mastek (také klouzek, talek); *rumělka* = cinnabarit.

Alabastr je zvláště čistý sádrovec; *smírek*, *safír* a *rubín* jsou odrůdy korundu, *achát*, *ametyst*, *jaspis*, *ružénin*, *citrín*, *záhněda*, *křišťál* a *pazourek* jsou odrůdy křemene; *chalcedon* je SiO₂ s nedokonalé vyvinutou krystalickou strukturou; *vápenec*, *travertin*, *křída* a *mramor* jsou horniny tvořené kalcitem; *chryzotil* patří mezi olivíny.

Některé skupiny křemičitanů: *živce* jsou hlinítokřemičitaný alkalických kovů a zemin (ortoklas = živce draselny, plagioklasy = živce sodnovápenaté); *slídy* jsou hlinítokřemičitaný s vystevnatou strukturou (muskovit = světlá slída, biotit = tmavá slída); *granáty* jsou křemičitaný krystalující v krychlové soustavě (např. pyrop = český granát); *azbesty* jsou křemičitaný se skupinou OH a s vláknitou strukturou (např. chryzotil); *amfiboly* jsou křemičitaný Ca, Fe, Mg a Na se skupinou OH; *pyroxeny* jsou křemičitaný podobné struktury jako amfiboly, ale bez skupiny OH (např. augit).

Prameny: [1], [3], [45], [46]

Plyn	ϵ_r	Plyn	ϵ_r	Plyn	ϵ_r	Plyn	ϵ_r
acetylen	1,001 2	ethylen	1,001 3	methan	1,000 7	sulfan	1,003 3
amoniak	1,007	helium	1,000 07	oxid siřičitý	1,008 0	vodík	1,000 25
argon	1,000 5	chlorovodík	1,003 8	oxid uhelnatý	1,000 6	vodík těžký	1,000 27
dusík	1,000 5	krypton	1,000 8	oxid uhličitý	1,001 0	vzduch	1,000 54
ethan	1,001 4	kyslík	1,000 5	ozon	1,001 9	xenon	1,001 2

7.3 Konduktivita (měrná vodivost) některých vodných roztoků

$\sigma = \rho^{-1}$ — konduktivita (ρ je rezistivita, tj. měrný odpor) vodného roztoku látky B při 20 °C; $w_B = m_B/m_{\text{rozt}}$ — hmotnostní zlomek bezvodé látky B v roztoku Pramen: [15]

Při zvýšení teploty o 1 °C vzroste konduktivita roztoků těchto látek asi o 1,5 % až 3 %.

B	KCl	NaCl	CuSO ₄	ZnSO ₄	AgNO ₃	KOH	NaOH	HCl	HNO ₃	H ₂ SO ₄
$\frac{w_B}{\%}$	$\frac{\sigma}{(\Omega \cdot \text{m})^{-1}}$									
5	7,2	7,0	2,0	2,0	2,7	17,8	20,3	40,7	26,6	21,4
10	14,1	12,6	3,3	3,3	5,0	32,7	32,2	65,0	47,4	40,2
15	20,9	17,1	4,4	4,3	7,1	41,4	36,6	76,8	63,0	55,8
20	27,7	20,4		4,9	9,1	51,9	34,8	78,5	73,1	67,2
25		22,3		5,0	11,0	56,3	29,2	74,5	79,1	73,9
30				4,7	12,9	56,6	22,6	68,2	80,7	76,4
35					14,6	53,4	17,3	60,9	79,1	74,9
40					16,3	47,4	13,6	53,0	75,5	70,4
50					19,3		9,7		65,1	56,2
60					21,9				52,9	38,9
70									40,8	22,7
80									27,4	11,9

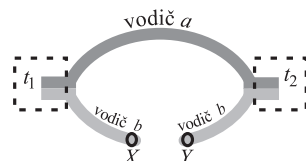
7.4 Termoelektrická napětí

Zapojíme-li termočlánek z vodičů a, b podle obr. 7.4.1, pak napětí U mezi vývody X a Y závisí jen na látkách a, b a na teplotách t_1, t_2 obou spojů. Měřením U lze určit t_2 , je-li známa t_1 . Pro malé rozdíly teplot je U přímo úměrné $t_2 - t_1$ (viz str. 166), pro větší rozdíly to neplatí.

Pro termočláanky se obvykle užívají kovy Cu, Fe, Pt, PtRh10 (a další slitiny Pt a Rh), NiCr10 (nichrom), CuNi43 (konstantan), NiCr10 (chromel) a NiAl2Mn2Si1 (alumel). (Označování slitin viz čl. 5.4.) Nejběžnější typy termočláneků mají standardní označení písmenem (v závorce je uveden rozsah teplot, v kterém se termočlánek užívá):

K — chromel-alumel (−210 °C až 1372 °C); T — měď-konstantan (−270 °C až 400 °C); J — železo-konstantan (−210 °C až 1200 °C); S — PtRh10-platina (−50 °C až 1768 °C).

$U = \varphi(X) - \varphi(Y)$ — termoelektrické napětí; t_2 — teplota jednoho spoje; teplota druhého spoje je $t_1 = 0$ °C (označení podle obr. 7.4.1)

Obr. 7.4.1

Prameny: [3], [15]

$t_2/^\circ\text{C}$	10	20	30	40	50	60	70	80	90	100
Typ	U/mV									
K	0,397	0,798	1,203	1,612	2,023	2,436	2,851	3,267	3,682	4,096
T	0,391	0,790	1,196	1,612	2,036	2,468	2,909	3,358	3,814	4,279
J	0,507	1,019	1,537	2,059	2,585	3,116	3,650	4,187	4,726	5,269
S	0,055	0,113	0,173	0,235	0,299	0,365	0,433	0,502	0,573	0,646